

Etienne van Acker & Chris Stronks

Taalonderwijs in Kloosterzande *Thematisch werken in het basisonderwijs*

Het team van de rooms-katholieke basisschool Ter Duinen werkt sinds enkele jaren aan vernieuwing van het taalonderwijs. Dit artikel geeft een indruk van de manier waarop dat gebeurt. Etienne van Acker (leerkracht van groep 4) en Chris Stronks (neerlandicus en docent Hogeschool Zeeland, sector PABO en begeleider van het team van Ter Duinen) beschrijven opzet en uitvoering van een thema voor groep 4. Voorafgaand aan die beschrijving geven ze de voornaamste motieven voor het werken vanuit thema's, terwijl ze in een slotparagraaf ingaan op het kader waarbinnen de vernieuwing van het taalonderwijs plaatsvindt.

Uitgangspunten

Onvrede met het werken vanuit een taalmethode vormde de aanleiding tot het streven naar vernieuwing van het taalonderwijs op Ter Duinen, een rooms-katholieke basisschool in het Zeeuws-Vlaamse Kloosterzande. Die vernieuwing moet in ieder geval leiden tot het volgende:

- het taalonderwijs sluit zoveel mogelijk aan bij de ervaringen van de leerlingen
- het werken vanuit een thema houdt verkenning en ordening van de werkelijkheid in; centraal staat evenwel de taalontwikkeling van de leerlingen
- de onderdelen spreken en luisteren, stellen, lezen, drama en taalbeschouwing moeten in een nieuw programma op een evenwichtige manier aan bod komen
- de taalactiviteiten moeten door de leerlingen

zoveel mogelijk als betekenisvol en zinvol worden ervaren, dat wil zeggen het tegenovergestelde van het 'lesje om het lesje'.

Groep 4 is een niet-opvallende groep die 23 leerlingen telt. De groepsleerkracht achtte het thema 'Ons lichaam' van belang voor zijn leerlingen; hij was er bovendien van overtuigd dat het hun interesse zou hebben. Het was het eerste thema na de zomervakantie van 1991. Het is op de school gebruikelijk 14 dagen rond een thema te werken. 'Ons lichaam' kwam in die twee weken tien keer aan bod.

Om te beginnen stelden leerkracht en begeleider een overzicht samen van mogelijke activiteiten rond het gekozen thema. De leerkracht maakte hieruit keuzen en kwam zo tot de invulling van zijn taallessen voor 14 dagen. We geven die invulling nu kort weer.

Een overzicht van de lessen

LES 1 In deze les gaat het vooral om spreken en luisteren, in de kleine groep, maar ook voor de klas! Na de introductie van het thema, waarin de leerlingen mogen raden waarover het in de komende lessen zal gaan, maken ze in kleine groepen op grote vellen een woordveld: waaraan denken jullie bij 'Ons lichaam'? Staande voor de groep licht ieder groepje het opgeschrevene toe.

De opdracht voor thuis is: breng zoveel mogelijk dingen mee die met het thema hebben te maken (voorwerpen, platen, boeken, kranten en tijdschriften). Met het meegebrachte materiaal zal een kleine klassetentoonstelling worden ingericht.

LES 2 In deze les gaat het weer om spreken en luisteren, maar ook over het gebruiken van taal, als *middel om de werkelijkheid te ordenen*, om taalbeschouwing dus.

De leerkracht heeft de belangrijkste dingen die de kinderen op de grote vellen schreven op een stencil gezet en foutieve schrijfwijzen verbeterd. De leerlingen werken weer in kleine groepen. Elke groep ontvangt zes blaadjes, met de opdrachten: schrijf op ieder blaadje de woorden die volgens jullie bij elkaar horen, bespreek ook met elkaar *waarom* je bepaalde woorden bij elkaar zet, bedenk een 'kop' voor ieder blaadje. Ten overstaan van de klas moeten de groepen hun indelingen verantwoorden.

De opdracht voor thuis is: ieder groepslid neemt één blaadje mee en probeert wat er op staat aan te vullen.

LES 3 In deze les vindt het *aanbieden van een prentenboek* plaats: *Teus Langeneus* (Krüss/Diekmann/Eidrigevicius). Op het voorlezen van het boek volgt een gesprek, waarin de leerkracht het probleem van de acceptatie, zoals dat in het boek naar voren komt, probeert over te brengen naar de werkelijkheid van de leerlingen.

LES 4 Deze les moet allereerst worden gezien als een *stelles*. De kinderen werken opnieuw in groepen en krijgen per groep een stuk behang van ongeveer 175 cm. Eén van de groepsleden gaat languit op de achterkant liggen; de anderen trekken zijn of haar lichaamsvorm over. De kinderen krijgen nu stroken waarop ze de namen van lichaamsdelen schrijven, alsook wat die doen of wat je ermee kunt doen. Er staan enkele voorbeeldzinnen op het bord:

Met de vingers kun je... knippen, naar iemand wijzen, een pen vasthouden, enzovoort.

In de maag komt het eten terecht dat je..., enzovoort.

Eén groepje richt een tentoonstelling in van de meegebrachte spullen; ook hierbij worden stroken gebruikt om het materiaal te aan te duiden of er iets bijzonders over te vertellen.

LES 5 Vervolg van les vier. Aan het slot ervan laten de groepen aan elkaar zien wat ze hebben gemaakt, geven zo nodig een toelichting of vertellen elkaar hun ervaringen tijdens het werken.

LES 6 Deze les is een vervolg op de tweede. De leerlingen krijgen kartonnen kaarten en maken een kwartetspel over 'Ons lichaam'.

LES 7 Spreken en luisteren staan weer centraal in deze les, en wel in de vorm van *vragen stellen* en het *geven van een samenvatting*. De groep krijgt bezoek van een schoonheidsspecialiste (een ouder). Ze vertelt, laat het een en ander zien en beantwoordt vragen van de kinderen. Als ze vertrokken is, maken groep en leerkracht een samenvatting van wat ze te we-

ten zijn gekomen. De leerkracht noteert die op het bord. Tot slot stelt hij de vragen: 'Zijn we niets vergeten?' en 'Wat zouden we een volgende keer anders moeten doen?'

LES 8 Deze les stelt *lichaamstaal* aan de orde. Om te beginnen krijgen de leerlingen korte zinnen aangeboden, die ze zonder woorden moeten uitbeelden, bij voorbeeld: 'Wat stinkt het hier!' Daarna krijgen ze de opdracht zelf zulke zinnen te bedenken.

LES 9 Tweede aanbieding van *Teus Langeneus*. De kinderen vertellen het verhaal aan de hand van de prenten die ook in detail besproken worden.

LES 10 Met een les *dramatische vorming* wordt de serie afgesloten. Er zijn twee onderdelen. Het eerste is een vervolg op les acht. Nu moeten de leerlingen in een charade of letterraadselspel woorden uitbeelden met hun lichaam. In het tweede deel van de les worden korte scènes gespeeld, verband houdend met ziek-zijn. Een kind zit ziek thuis, in de wachtkamer van de dokter enzovoort.

We maken bij dit overzicht nog enkele opmerkingen. Binnen het team bestaat de afspraak dat een serie lessen als hierboven beschreven, op een bepaald formulier zal worden vastgelegd. De afbeelding op pag. 89 laat zien hoe dat gebeurde voor de eerste vier lessen. We zien in de tweede kolom dan de onderdelen van taalonderwijs (spreken, luisteren, stellen, lezen, dramatische vorming en brongebruik), met daarnaast de beknopte invulling van de lessen door de leerkracht, sterk overeenkomend met het voorafgaande overzicht van de lessen. Aan de rechterkant van het formulier staan doelstellingen voor de verschillende lessen geformuleerd. Daarover straks nog iets meer.

Uitvoering van de serie

De serie is geheel volgens plan uitgevoerd. Daarbij kwamen een aantal zaken naar voren die wij van grote betekenis achten voor de taalontwikkeling van de leerlingen. We geven die zo bondig mogelijk weer.

- De leerlingen zijn van les tot les zeer enthousiast bezig, meer dan dat eigenlijk: ze tonen

Hoofdgebied: A.Taalbeheersing.

(uitwerking deelswp TAAL)

Deel- geb:	Aspecten:	groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
S.L	1. spreken op zich: <u>*betekenis vinden</u>	-de kinderen beschikken over steeds meer begrippen, samenhangend met wat ze horen, zien en beleven....	-....met wat anderen beleven, met wat ze lezen....	-...met wat ze onderzoeken, bestuderen..	-...met hun steeds groter wordende wereld. →
	<u>*betekenis weergeven</u>	-de kinderen kunnen vertellen over wat ze horen, zien en beleven....	-over wat ze ervaren en lezen...	-over wat ze onderzoeken en bestuderen.	→
		-de kinderen articuleren steeds beter..			
		-de kinderen maken steeds minder fouten tegen de vorm van woorden en zinnen..	-de kinderen spreken met steeds meer afwisseling in intonatie...	-de kinderen maken steeds meer gebruik van non-verbale communicatiemiddelen...	
		-het vertellen van de kinderen beweegt zich (indien nodig/gewenst) van globaal naar gedetailleerd, van fragmentarisch naar samenhangend...			→
	2. luisteren op zich: <u>*waarnemen</u>	-de kinderen kunnen op het gehoor woorden in zinnen, klanken in woorden onderscheiden			
		-de kinderen nemen klanken, woorden, zinnen en teksten op correcte wijze waar..			→
	<u>*onthouden</u>	-de kinderen kunnen klanken, woorden, zinnen en teksten enige tijd vasthouden...			→
		-de kinderen kunnen klanken en woorden in een bepaalde volgorde vasthouden..			
	<u>*begrijpen</u>	-de kinderen begrijpen instructie, wat wordt verteld of voorgelezen, nieuwsberichten...			
		-de kinderen begrijpen elkaar...	-de kinderen zijn in staat twee of meer 'boodschappen' met elkaar te vergelijken... -de kinderen kunnen iemands 'boodschap' omzetten in eigen woorden...	-de kinderen kunnen de hoofdzaken halen uit wat is verteld of voorgelezen.. -de kinderen kunnen wat is verteld of voorgelezen samenvatten...	→

nr. onderdeel: beschrijving van de activiteiten
les s-l-st-le
dr-bg

wat je wilt bereiken

1	s-l	In groepen van 4 lln. maken de lln. een soort woordveld (zinnen mogen ook) over alles wat met 'Ons lichaam' te maken heeft. Waarom hebben jullie dit opgeschreven? Vergelijking van de woordvelden (groot formaat). Opdracht: 'Breng van thuis dingen mee, die met ons lichaam te maken hebben.'	<ol style="list-style-type: none"> 1 De kinderen beschikken over steeds meer begrippen, samenhangend met wat ze eerder hebben ervaren. 2 De kinderen kunnen vertellen over/uitleg geven bij wat ze hebben ervaren.
2	s-l	Leerkracht heeft belangrijkste dingen van de grote vellen van de lln. op stencil gezet voor iedere leerling (schrijfwijze gecorrigeerd). Iedere groep van 4 lln. krijgt 6 blaadjes om woorden op te schrijven van het stencil die volgens de kinderen bij elkaar horen. Schrijf er ook bij waarom woorden of zinnen bij elkaar horen. Opdracht: Iedere ll. neemt één blaadje mee om thuis nog meer te bedenken.	<ol style="list-style-type: none"> 1 De kinderen leren dat in bepaalde situaties een juiste spelling van belang is. 2 De kinderen leren bepaalde verbanden te leggen tussen de taaluitingen rond één onderwerp. 3 De kinderen leren op die manier aspecten aan een onderwerp te onderscheiden. 4 De kinderen leren het 'waarom' van hun keuze te verwoorden. 5 De kinderen oefenen in het schriftelijk formuleren van korte taaluitingen.
3		Aanbieden prentenboek <i>Teus Langeneus</i> . Leerkracht leest voor en probeert in het gesprek daarna de problematiek van het accepteren van een lange neus naar hun eigen werkelijkheid te brengen.	<p>[Leesdoelen even buiten beschouwing gelaten]</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 De kinderen leren taaluitingen/taalsituaties met elkaar te vergelijken. 2 De kinderen leren te zeggen wat ze van iets vinden.
4	st	Iedere groep van 4 lln. maakt op een A0-vel de lichaamsvorm van één leerling. De lln. schrijven er zinnen bij zoals: 'Met de vingers kun je ... knippen, naar iemand wijzen' enz. 4 lln. gaan stroken schrijven met zinnen bij het meegebrachte materiaal.	<ol style="list-style-type: none"> 1 De kinderen beschikken over steeds meer begrippen... (zie 1.1) 2 De kinderen oefenen in het schriftelijk formuleren van korte taaluitingen.

een sterke neiging tot reageren op wat naar voren wordt gebracht. Ook 'taalkundige kwesties' (Waarom die woorden bij elkaar gezet?) raken hen, maken discussie los.

- In die discussie wordt de leerkracht betrokken; hij blijkt ongemerkt niet meer de alwetende, maar iemand met wie op voet van zekere gelijkheid wordt gesproken.
- De leerlingen ervaren het indelen van woorden als een discutabele zaak; de leerkracht mag dan indelingscategorieën in z'n hoofd hebben en die op een goed moment naar voren brengen... het kan ook anders! En wat voor de leerkracht

van belang is: hij stoot niet alleen op kinderlijke logica, maar merkt dat z'n leerlingen ook 'staan' voor die logica. Het brengt hem er soms toe te zeggen: 'Ik heb het niet gezien, maar zo kan het ook!'

- Nog belangrijker is misschien zijn constatering: wat ga ik gemakkelijk aan die kinderlijke logica voorbij, hoezeer ben ik geneigd mijn logica op te leggen!
- De leerkracht hamert er tegenover zijn leerlingen nogal op dat de woorden op de kwartetkaarten correct geschreven worden. Hij doet dat met een gerust geweten, anderen krijgen

die kaarten immers ook onder ogen! Hij ziet ook de inspanning die z'n leerlingen leveren en moet toch ten aanzien van sommigen constateren: het lukt hun niet! Een waardevolle constatering: wie heeft niet van tijd tot tijd z'n twijfel over inzet, over wel of niet kunnen?

- Zo nu en dan is iets opeens minder vanzelfsprekend dan het vaak lijkt. Bij voorbeeld als er een klassikale samenvatting moet worden gemaakt, hoe doe je dat eigenlijk, iets heel kort opschrijven?
- Ordelijk en volgens plan, netjes werken: het is nauwelijks nodig erop aan te dringen wanneer je aan de leerlingen eigenhandig gesneden kaartjes uitreikt, bedoeld straks een kwartetspel te vormen. Het resultaat mag er dan ook zijn.
- Veel van thuis meegebrachte materialen (een tandenborstel, een po) hebben hun verhaal. En dat wordt verteld ook!
- En over verhalen gesproken, in de laatste drama-les leiden ze af en toe een eigen leven. De leerlingen gaan soms zo in hun spel op, dat ze maar dóórgaan en dóórgaan. Boeiend, maar anderen wachten op hun beurt. Het vraagt van de leerkracht handigheid (of creativiteit?) om te doen stoppen zonder af te breken.

Werken binnen een kader

Leerkrachten zullen, wat in het voorgaande werd beschreven, misschien zien als een voor kinderen prettige onderbreking van het werken met de taalmethode. Kan het evenwel dat werken vervangen? Wij denken van wel. Om dat duidelijk te maken nu nog enkele opmerkingen over de manier waarop het thematisch taalonderwijs zich op Ter Duinen een plaats begint te veroveren. Het gebeurt langs verschillende lijnen, samen te zien als een kader dat kwaliteitsontwikkeling mogelijk maakt en waarborgt.

Een eerste opmerking betreft de spelling, die in de beschrijving van opzet en uitvoering van de serie 'Ons lichaam' even ter sprake kwam, niet zozeer als taalfacet dat eindeloze oefening vraagt, maar meer als element in de communicatie waar mensen niet omheen kunnen.

Als oefenobject is de spelling op Ter Duinen ontkoppeld van het werken aan taalontwikkeling met behulp van thema's. Het oefenen in het spellingvaardig worden gebeurt in aparte

lessen aan de hand van de methode 'Woordbouw', oorspronkelijk een uitgave van het Regionaal Pedagogisch Centrum voor Zeeland.

Vervolgens willen we nog iets zeggen over de doelformuleringen zoals die zijn te vinden in de op pag. 89 afgebeelde tabel. Ze worden opgesteld door de PABO-begeleider, en wel nadat een leerkracht heeft bepaald hoe het activiteiten-overzicht bij een bepaald thema er zal uitzien. De doelen worden ontleend aan het overzicht Klassebladen inhoud taalonderwijs, waarvan een gedeelte op pag. 88 is afgebeeld. Het overzicht geeft als het ware accenten in de ontwikkeling van taalkennis en taalvaardigheden voor de verschillende 'bouwen' van de basisschool. Door ermee te werken probeert het team van Ter Duinen zich meer bewust te worden van kennis en vaardigheden die bij de kinderen ontwikkeld moeten worden, maar ook een doorgaande lijn in die ontwikkeling aan te brengen. Genoemd overzicht moet een belangrijk element gaan vormen van het leerlingvolgsysteem voor taalontwikkeling dat ons uiteindelijk voor ogen staat.

De PABO-begeleider bepaalt dus welke doelen...? Alleen wanneer een leerkracht 'aan de beurt' is begeleid te worden. Dan vindt de hierboven beschreven gang van zaken plaats. Die wordt op een speciale manier afgerond. De betreffende leerkracht en de begeleider presenteren opzet, uitvoering en resultaten van een thema aan het hele team, in een speciaal daarvoor belegde bijeenkomst, om van elkaar te leren, om meer op één lijn te komen qua werkwijze, maar vooral ook om oog te krijgen voor een doorgaande lijn in de taalontwikkeling van kinderen. Zo mogelijk wordt zo'n bijeenkomst ook bijgewoond door de begeleider van het al eerder genoemde RPCZ, die om die reden ook de afronding van een thema in de groep probeert te volgen.

En na een begeleidingsperiode? Dan moet een leerkracht op eigen houtje verder en zelf tijd zien te vinden voor het uitwerken van een nieuw thema, voor het verder ontwikkelen van de doelen die in het samenwerkingsthema aan de orde waren. Die tijd is er niet altijd en dan wordt er vaak op de methode teruggevallen. Zo'n grote ramp is dat niet, het werken ermee veranderde door het ontwikkelen van thematisch taalonderwijs.